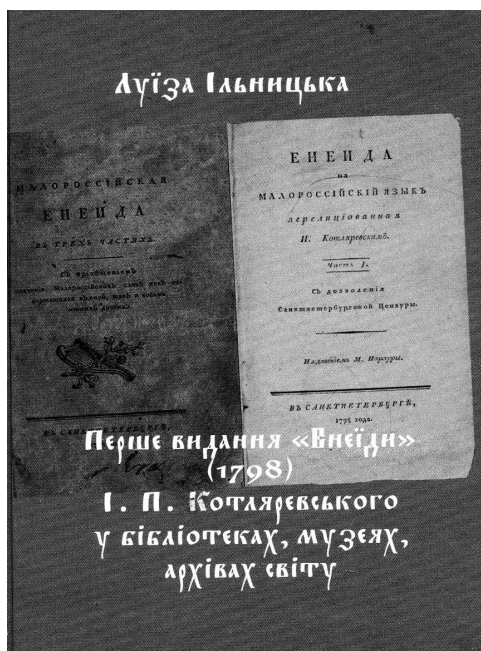

Тетяна Добко,

доктор наук із соціальних комунікацій,
ORCID: 0000-0002-5993-7856,
завідувачка відділу науково-бібліографічної інформації,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
(м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dobko@bigmir.net

Історико-книгознавче дослідження першого видання «Енеїди» (1798) Івана Котляревського

Рецензія на книгу: Ільницька Луїза. Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу: іст.-книгозн. дослідж. / відп. ред. Л.В. Сніцарчук ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2020. 250 с., 30 с. іл.

Нинішнє суспільно-політичне, громадське, культурне життя незалежної України в усій його різноманітності і складності потребує глибокого аналізу минулого, яке сприяє розбудові національної державності, ствердженню її духовних підмурків. У цьому зв'язку велику увагу бібліотекознавців, істориків, читацького загалу привертає книга Луїзи Ільницької «Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу: історико-книгознавче дослідження», яка нещодавно побачила світ.

Луїза Іванівна Ільницька – широко znana в Україні та за її межами бібліографознавиця, літературознавиця, завідувачка відділу наукової бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Вона авторка численних бібліографічних праць, наукових розвідок, глибоких історико-книгознавчих досліджень. Л. І. Ільницька – одна з небагатьох сучасних

українських науковців, яка послідовно, детально і всебічно досліджує історію появи та наявність раритетних українських книг у фондах бібліотек світу. Дослідниця вважає, що такі книги, як «Енеїда» (1798) І. Котляревського, «Русалка Дністрова» (1837) М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, «Кобзар» (1840) Т. Шевченка є знаковими подіями в історії української культури, тому «досліджувати їх варто на рівні кожного збереженого примірника, оскільки це дає цінний матеріал для вивчення поширення книги у світі, чи-

тацького сприйняття в різні періоди історії, визначає власників цих видань, характеризує колекції чи приватні бібліотеки, які донині не збереглися»¹.

У попередній ґрунтовній книзі Л. І. Ільницької «Русалка Дністровая» (1837) у бібліотеках і музеях світу : історико-книгознавче дослідження»² було вперше зібрано відомості про понад 100 примірників першого видання «Русалки Дністрової», які збереглися в бібліотеках і музеях світу, приватних колекціях. Авторці також вдалося відшукати відомості про ті примірники, доля яких невідома, а свідчення про них є лише в друкованих чи архівних джерелах, простежити зв'язки окремих власників цих примірників з Галичиною. Феноменальність дослідження полягає в тому, що на прикладі однієї книги Л. І. Ільницька простежила коло міжнародних зв'язків у Європі першої половини XIX ст., з'ясувала роль і місце «Русалки Дністрової» у процесі міжкультурних взаємин. Видання отримало схвальні відгуки від науковців.

Книга «Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу» – підсумок багаторічної дослідницької праці, в якій Л. І. Ільницька наголошує на статусі вітчизняної друкованої книги XVIII ст. у бібліотеках і музеях світу як пам'ятки української культури. Твір Котляревського, написаний живою, народною мовою, при збереженні фабульно-сюжетної основи античної «Енеїди» Вергілія представляв світові український народ – з його історією, культурою, мовою, звичаями, віруваннями, побутом, етикою та самобутністю, він мав величезний успіх серед сучасників, стимулював процес витіснення старої книжної мови³. Саме після появи цієї книги українські бібліографи укладають Український бібліографічний репертуар україномовної книги. Щоб змістовно і хронологічно простежити у рамках значного часу і простору історію всесвітньо відомої поеми І. Котляревського, яка започаткувала нову українську літературу, треба бути не лише патріотом своєї країни, вченою з багатющим книгознавчим багажем, а й мати велику наполегливість. Цю благородну місію професійно здійснила Л. І. Ільницька. Вона поставила питання: Хто був читачем «Енеїди» у XVIII ст.? Хто цікався книгою далі? Де вона зберігається нині? Завдяки проведеному дослідженню вдалося з'ясувати, що власниками примірників першого видання «Енеїди» були відомі вчені, представники вищого духовенства, багаті власники повітових приватних бібліотек, книготорговці.

У книзі, що рецензується, вперше зібрано, систематизовано, опрацьовано і введено в науковий обіг унікальні відомості про виявлені і збережені у книгосховищах, архівах світу примірники першого видання «Енеїди», здійснено їх книгознавчий опис, подано відомості про колишніх власників, простежено долю їх особистих бібліотек чи колекцій, їхні зв'язки з українською культурою. Луїза Іванівна дослідила також матеріали про примірники, які згадані лише у друкованих джерелах, навела цікаві факти про колишніх

¹ Ільницька Луїза. Перше видання «Енеїди» (1798) Івана Котляревського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка*. 2018. Вип. 10. С. 32.

² Ільницька Луїза. «Русалка Дністровая» (1837) у бібліотеках і музеях світу : іст.-книгознав. дослідж. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. Львів, 2007. 248 с.: іл.

³ [Котляревський І.П.] Енеида на малоросійській язык перелицованная И. Котляревским: [у 3 ч.]. – Сь дозволенія Санктпетербургской цензуры. Иждивенієм М. Парпуры. – В Санктпетербурге 1798 г. – На обкл. назва: Малоросійская Енеида в трех частях. – До кожної частини додається окр. тит. арк. – На окр. арк. на початку кн.: Любителям Малоросійскаго слова усерднейше посвящается. – В кінці книги словник українських слів під назвою: Собрание малоросійских слов, содержащихся в Энеиде... : с. 1–24 в кінці кн. Ч. 1–[3]. – [4], 34, 38, 72, 24 с.

власників описаних примірників рідкісного видання, а також про бібліотеки та музеї, в яких вони зберігаються.

Дослідниці вдалося зібрати відомості про примірники першого видання «Енеїди» у бібліотеках, музеях і архівах України, Росії, Німеччини, Чехії, США, у колишніх садибних бібліотеках, доля яких на сьогодні невідома, а також про деякі примірники, які виставлялися на аукціонах у Росії.

Оприлюднено відомості про 30 примірників першого видання «Енеїди» (1798), серед яких збереглося 27, а також матеріали про колишніх власників кожного примірника. Це – захоплива розповідь про унікальне видання, перипетії і майже детективні розшуки примірників, насичені численними історичними фактами і подробицями тогочасного суспільно-політичного життя, біографіями осіб – власників примірників першого видання «Енеїди». Л. І. Ільницька вводить у науковий обіг низку нових й малознаних фактів, які збагачують книгознавство, бібліографознавство та розширюють обрії пізнання української європейської минувшини.

В Україні найбільшу кількість примірників «Енеїди» 1798 р. виявлено у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (п'ять примірників, які належали Б. Д. Грінченку, А. Ю. Кримському, бібліотеці Київської духовної академії та двом невідомим власникам, яких не вдалося ідентифікувати). Також ця книга є в Музеї книги і друкарства України, Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника (2 примірники), Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, Літературно-меморіальному музеї І. П. Котляревського у Полтаві, Музеї книги і друкарства м. Острог, Сумській обласній універсальній науковій бібліотеці.

Серед зарубіжних бібліотек описано примірники з Російської національної бібліотеки, Бібліотеки Російської академії наук (Санкт-Петербург), Російської державної бібліотеки (Москва), Наукової бібліотеки Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, Російського державного архіву давніх актів, Самарської обласної універсальної наукової бібліотеки (Росія), Бібліотеки Національного музею (Прага, Чехія), Гутонської бібліотеки Гарвардського університету (США).

Л. І. Ільницька дослідила історію примірника першого видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського, що зберігається у відділі рукописів і рідкісних книг (колекція «Ашіана») у Державній і університетській бібліотеці Геттінгенського університету (Німеччина), який надіслав із Петербурга у 1800 р. доктор медицини, член медичної колегії російської імперії барон Георг фон Аш. У книзі оприлюднено прижиттєвий відгук 1801 р. німецькою мовою Августа Людвіга Шльоцера про «Енеїду», опублікований в журналі Геттінгенського університету, який досі був невідомим і не зареєстрований у найповнішому бібліографічному покажчику М. Мороза «Іван Котляревський» (Київ, 1969).

Вперше оприлюднено й багато інших цікавих фактів, зокрема про наявність примірника «Енеїди» у бібліотеці Бакуніних, бібліотеці київського митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова), бібліотеці Д. Трошинського, доля яких нині невідома, колишніх особистих бібліотеках вчених П. Шафарика, М. Н. Сперанського, К. Сімоні, О. Бодяньського та ін.

Пошуки відомостей про перші примірники «Енеїди» І. Котляревського здійснювалися переважно за друківаними та онлайн-каталогами національних, наукових бібліотек, музейними та архівними фондами, книготорговими і букіністичними каталогами, значною джерельною історико-книгознавчою базою. Крім того, за запитами вченої, бібліографи з інших установ надсилали такі дані: докладний опис збереженого примірника, стан книги, наявність автографів, написів, печаток, шлях книги до сховища бібліотеки, а також за змогою ілюстративний матеріал. Варто зазначити, що без підтримки дослідницьких пошуків Л. І. Ільницької з боку вчених та бібліографів установ інших країн, у яких було виявлено

примірники книги, виконати такий обсяг роботи було б набагато складніше. Це свідчить про значний міжнародний авторитет Л. І. Ільницької і своєрідну солідарність та об'єднання бібліофільської спільноти задля пошуку наукової істини, що, безперечно, сприяло об'єктивності та достовірності дослідження. Авторка дякує їм усім на сторінках відповідних розділів.

Отже, на прикладі однієї знакової для української літератури книги, «Енеїди» 1798 р. І. П. Котляревського, вчена фахово простежила міжлітературні, міжнаціональні та комунікаційні зв'язки у світовому культурному просторі. Текстову частину книги органічно доповнюють іменний показчик і унікальний ілюстративний матеріал: портрети Івана Котляревського, обкладинки першого видання книги, автографи і дарчі написи на титульних аркушах і сторінках видання О. Бодяньського, О. Глібова, Б. Грінченка, Д. Зубрицького, Й. Каменецького, І. Котляревського, А. Кримського та інших, фото печаток, екслібрисів власників, їхні портрети тощо.

У виданні звернуто увагу на питання надходження до бібліотек і музеїв першого видання «Енеїди». Так, Літературно-меморіальному музею І. П. Котляревського у Полтаві цю книгу подарував у 1966 р. мовознавець Михайло Жовтобрюх, Музею книги і друкарства України у Києві – у 1976 р. у складі своєї колекції книжкових стародруків – книгознавець Г. Коляда. Громадська діячка українського походження з Канади Стефанія Звонюк у 2003 р. подарувала «Енеїду» 1798 р. Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка. Можна сподіватися, що книга Л. І. Ільницької приверне більшу увагу до нашої культурної спадщини не лише істориків, книгознавців, культурологів і бібліофілів, а й матиме позитивний вплив на сучасних меценатів і добродіїв.

Не можна не відзначити художнє оформлення книги. Його фахово зробила відома художниця Леся Квик, використавши автентичну оправу одного з примірників першого видання. Як недолік варто вказати на сіро-коричневий шрифт, яким набрано наклад видання. Він, безперечно, передає дух епохи, проте важко читається.

Слід зазначити, що наукові результати досліджень Л. І. Ільницької про «Кобзар» Т. Г. Шевченка оприлюднені у ґрунтовних статтях авторки «Перше видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка 1840 р. у бібліотеках, музеях і приватних колекціях (до питання ідентифікації окремих примірників)» (Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2014. Вип. 6); «Скільки збереглося примірників першого видання «Кобзаря» (1840) Т. Г. Шевченка» (Альманах бібліофілів. Дрогобич, 2015. Кн. 1.). Вона зібрала і опрацювала відомості про збережені примірники першого видання «Кобзаря» (1840) Т. Шевченка у наукових бібліотеках Львова, Києва, Москви, Санкт-Петербурга та у приватних колекціях, з'ясувала причини помилок при атрибуції примірників фототипічного видання «Кобзаря» (1840), яке здійснило Наукове товариство імені Шевченка у Львові 1914 р. і яке помилково задеклароване у багатьох бібліотеках в Україні і за кордоном як першодрук.

Наукові розвідки Л. І. Ільницької вражають не лише новизною і бібліографічною точністю, а й глибиною дослідження, культурологічним спрямуванням наукової думки, що виходить за рамки суто книгознавчих питань. Прослідковуючи історію рідкісних видань, Луїза Іванівна висуває припущення і гіпотези, які із залученням значного документального, фактичного матеріалу згодом можуть стати науковим відкриттям. Вітаючи дослідницю з вагомими науковими здобутками, сподіваємося згодом побачити й окреме ґрунтовне видання Л. І. Ільницької про «Кобзаря» Т. Г. Шевченка 1840 р. у бібліотеках, музеях і приватних колекціях.